

YURTDIŞI TÜRKLERİ DOSYASI : BULGARİSTAN'DAKİ TÜRKLER (1945-1983)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan Komünist Partisi'nin iktidara gelmesi, ülkedeki Türklerin statülerinde ve Türk kültür kurumlarında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. 1878'de Bulgaristan'ın Osmanlı yönetiminden bağımsızlığını kazanmasından sonra ilk defa, kurumlar doğrudan hükümet kontrolü altına girmişti. Artık bu kurumlar, Komünist Parti'nin amaçlarına hizmet etmek durumundaydı. Türk kültür kurumları yeniden düzenlenmiş, değiştirilmiş ve en son hamlede de tamamıyla ortadan kaldırılmıştı. Türk kimliğinin kendisi, hükümet tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmıştı. Bu makale, bu değişikliklerin Bulgaristan'daki Türk hayatının iki önemli unsuru konumundaki Türk dili ve eğitimi üzerinde 1945-1983 yılları arasında yaratmış olduğu etkileri incelemektedir. Bu inceleme, Komünist rejimi, 1983'ten sonra 6 yıl daha iktidarda kaldığı halde, çok önemli bir nedenden dolayı bu tarihte noktalanmaktadır. Bu koleksiyonun başka bir bölümünde de ayrıntılı olarak değinileceği gibi, 1984-1985 kışı hem Türk kültür kurumlarına hem de Türk kimliğine karşı yöneltilen saldırıların son aşamasına tanıklık etmiştir.

Kısa Tarihi Geçmiş

Balkanlar'daki etnik ve dini mozaik, bin yıllık göç işgallerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bin yıl içinde, Bulgaristan'dan geçen veya Bulgaristan'a yerleşen gruplar arasında Osmanlı Türkleri, Bulgaristan'ın ve Balkanlar'ın etnik, dini ve politik görünümünün yeniden şekillenmesinde en etkin grup olarak ortaya çıkmıştır. Önemli miktarda Türk, on dördüncü yüzyıl boyunca süren Osmanlı işgalinin bitmesinden hemen sonra, Bulgaristan'a yerleşmiştir. Osmanlı başkentlerinin koruyucu hinterlandı niteliğindeki Bulgaristan'a Osmanlı yönetimi tarafından dikkate değer bir önem atfedilmiştir. Stratejik alanların Küçük Asya'dan ve Anadolu'dan gelen Türklerle kolonileştirilmesiyle birlikte yerli Ortodoks nüfus arasındaki din değiştirmelerle, demografik yapı özellikle de şehirlerde olmak üzere, Türklerin ve diğer Müslümanların lehine gelişmiştir.^[1] Bu demografik durum, 1877-78'deki Rus-Türk Savaşı'na kadar devam etmiştir.

Savaştan hemen sonraki süreç içinde Türk göçlerinin yönü, tersine dönmüştür. Geniş sayıdaki Türk ve Müslüman gruplar halen Osmanlı kontrolü altında olan bölgelere daha sonra ise Küçük Asya ve Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Bir kaynağa göre, savaş sırasında 500.000 Osmanlı yaralisına ek olarak 1,5 milyon Türk ve diğer Müslüman gruplar Bulgaristan'dan göç etmiştir.[2] Tüm olarak bakıldığında, 1878'den bu yana, 1,5 ila 2 milyon arasında Türk ve diğer Müslüman grup Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Göç halen devam etmektedir.

Bu göçlerin sonucu olarak, Bulgaristan'da Türkçe konuşanların sayısı 1878'den önce Bulgar nüfusunun beşte biriyken, 1900'de %15'in altına düşmüştür. 1934'te bu oran %10'un altına düşmüş ve daha sonraki on yıllarda ara ara düşmüş fakat 1960 ve 1970'lerde tekrar yükselmeye başlamıştır (Dankov 1994: 37-38). Yetkililer bu yükselişi, Türk ve diğer Müslümanlara karşı zor yoluyla yürütülecek bir asimilasyon kampanyasını başlatmak için yeterli bir neden olarak görmüştür. Bu kampanya, 1984-1985 kışı boyunca Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesine ve sonraki 5 yıl içinde Bulgar hükümeti tarafından Türklerin varlığının inkar edilmesine kadar gidecektir.

Bu makalenin kapsadığı 1945-1983 yılları arasında, Bulgaristan'da, 1946, 1956, 1965 ve 1975 yıllarında olmak üzere 4 nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. Bu nüfus sayımlarından her biri Bulgaristan'daki nüfusun etnik yapısı hakkında istatistikler elde etmiştir. 1975'te etnik köken ve ana dil konusunda elde edilen istatistikler yayınlanmamıştır.[3] 1946, 1956 ve 1965 nüfus sayımları sırasıyla Bulgaristan'daki Türklerin sayısını 675.500, 656.025 ve 780.928 olarak belirlemiş ve bu oranlar Türk nüfusunun Bulgar nüfusuna oranının 9.6, 8.6 ve 9.5'ine tekabül ettiğini göstermiştir. Bulgaristan'daki etnik yapı hakkındaki resmi istatistikler, bu rakamların politik ve ekonomik nedenlerden dolayı sık sık saptırılmış olması nedeniyle şüpheli konumdadır. Türk ve diğer azınlıkların sayısı genellikle olduğundan daha az olarak gösterilmiş ve devlete karşı yönelttikleri tehlike abartılmıştır. Diğer bir yandan, Türk kaynakları, Bulgaristan'daki Türklerin sayısını, tüm Müslümanları Türk olarak sayma ve Müslümanlar için çok serbest büyüme oranlarını kullanma yoluyla abartma eğilimindedirler.[4] 1992'deki nüfus sayımı, nüfus sayımı formlarına uyruk, ana dil, dinsel tercih kategorilerini eklemiştir. Nüfus sayımı sonuçlarına göre, Bulgaristan'da 822.253 Türk bulunmakta ve bu sayı, nüfusun 9.7'sine tekabül etmektedir. Türkler ülkenin güneydoğu ve kuzeydoğu bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Güneydoğuda, Kırçali bölgesinde %65.7 oranla çoğunluğu oluşturmaktayken, Haskova bölgesinde nüfusun %11.45'ini oluşturmaktadırlar. Kuzeydoğuda, önemli miktarda Türk nüfusu barındıran birkaç bölge bulunmaktadır. Razgırat (%47.4), Silistre (%37.5), Turgovişte (%32.8), Şumnu (%30.3), Dobriç (%14.7), Burgaz (%13.8), Rusçuk (%13.0). Güneydoğuda Blagoevrat bölgesindeki nüfusun çoğunun ana dil olarak Bulgarcayı belirtmesine rağmen %11.3 oranında bir grup kendisini Türk olarak belirtmiştir.[5] 1992 nüfus sayımı, Türklerin iki bölü üçünden fazlasının köylerde yaşıyor olmasıyla Türklerin ağırlıklı olarak kırsal kökenli olduğunu da göstermiştir (Natsiolen Statistischeski Institut 1993).

Komünistler 1944 yılında Bulgaristan'da iktidara geldiklerinde, iki ayaklı bir strateji izlemeye başlamışlardır. İlk olarak, zorunlu göç veya Türkiye ile yapılan ikili anlaşmalar yoluyla kurtulabilecekleri kadar Türkten kurtulmayı istemişlerdir. İkinci olarak ise, Bulgaristan'da

kalan Türklerin Bulgar kültürüyle bütünleşmesini sağlamayı deneyeceklerdi. İlk stratejinin ilk uygulaması, 1949-50 yılları arasında 150.000 Türkün Türkiye'ye zorunlu olarak göç ettirilmesi olmuştur. Türkiye'nin sınırını kapatmamış olması halinde, on binlerce Türk, Türkiye'ye göç etmeye zorlanmış olacaktı (Kostanick 1957). 1968 ve 1978 yılları arasında, 100.000 Türk daha, Bulgaristan ve Türkiye arasında gerçekleştirilen ikili bir anlaşma uyarınca daha önceki göçlerden dolayı ayrılan ailelerini birleştirmek amacıyla Bulgaristan'dan ayrılmıştır. Kalan Türkleri, çoğunluğun sahip olduğu Bulgaristan kültürüyle bütünleştirme çabaları, geçen yıllarda bazı değişikliklere uğramıştır. 1950'lerin ortasına kadar, Bulgar liderleri Sovyet ulusal politikasını yakından takip etmişlerdir. Bu dönem boyunca, devlet destekli Türk dil okulları ve Türk dili basın ve yayın medyası, Türk azınlığını uluslararası komünist topluma hazırlama amacını gütmüştür. Türk kültürü, biçimde ulusal içerikte sosyalist prensibine göre geliyecekti. Stalin'in ölümünden ve Stalin tekelindeki politikanın uygulanmasından sonra, bütünleşme çabaları evrensel komünist toplumu yaratmadan Türklerin Bulgar sosyalist ulusuyla bütünleştirilmesi olarak değişikliğe uğradı. Başlangıçta, bu süreç aşama aşama ve gönüllü olarak gerçekleştirilecekti. Bununla beraber, 1950'lerin ortalarına gelindiğinde, Türk kimliğinin zayıflamaktansa daha da güç kazandığı ve Türk azınlığını oluşturanların Bulgar sosyalist toplumuyla kendilerini özdeşleştirme konusunda hiçbir gelişme göstermediği açıklık kazandı. Bununla paralel olarak, 1950'lerin başında, Bulgaristan hükümeti, 1970'ler ve 1980'ler boyunca giderek artan bir şekilde baskıcı yöntemlerle uygulayacak olduğu asimile politikasını başlattı.

1945 ve 1983 Yılları Arasında Türklerin Eğitiminde Meydana Gelen Değişiklikler

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, Bulgaristan'daki Türk çocuklarının neredeyse tamamı, Türk toplumu tarafından kontrol altında tutulan özel okullarda eğitilmekteydi. Bu okullar, dinin ve üç "R"nin dışında çok az bilginin öğretildiği ve hemen hemen hepsini erkeklerin oluşturduğu okul çağındaki az sayıda çocuğa yönelik kısıtlı bir eğitim sağlamakta, mali olarak çok az desteklenmekte ve çok az ilgi görmekteydi. Bu okullarda öğretim yapan öğretmenler, zayıf bir eğitimden geçmişti (Simsir 1988: 13-30). Okul çağına gelmiş çocukların yüzde ellisinden daha az bir kısmı ilkokula hiç kayıt olmamış, kayıt olanların çoğu ilkokul eğitimini tamamlamadan okulu bırakmış ve çok azı ilkokuldan sonra eğitime devam etmiştir. Sonuç olarak, Bulgaristan'daki Türk nüfusu geniş ölçüde cahil kalmıştır. Mishkova'ya göre (1994: 6), yüzyılın başında (1905) Bulgaristan'daki Türklerin okuryazarlık oranı sadece %4'tü. Bu oran Bulgarlarda %32.3, Yunanlılarda %35.2, Yahudilerde %53.7 ve Ermenilerde %54.3'tü. %2.3 okuryazarlık oranıyla, sadece Çingenerin durumu Türklerin durumundan daha kötüydü. Sonraki on yıllarda durumda önemli bir ölçüde değişiklik olmamıştır. Örnek vermek gerekirse, 1934'te, 7 yaşın üzerindeki Türk çocukları arasındaki okuma yazma oranı %20'den daha az bir ölçüdeyken bu oran, Bulgar çocuklarında %80'e yakındı (Dimitrov 2000: 4'te Simitrov alıntı yapmıştır). Türk nüfusunun eğitim durumundaki dikkate değer gelişmeler, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünistlerin iktidara gelmesiyle gerçekleşebilecekti.

Kısa bir süre için Komünist rejimi yönetimi altında, hükümet, Türk dil okullarının ve diğer Türk kültür kurumlarının gelişmesini, sıkı devlet kontrolü altında olmak kaydıyla, desteklemiştir. 1947 Anayasası ulusal azınlıkların varlığını tanımış ve Madde 79'da anadilleriyle eğitim yapabileceklerini öngörmüştür. Bu madde: "Ulusal azınlıkların ana

dillerinde eğitim yapma ve kendi kültürlerini geliştirme hakkı bulunmaktadır fakat Bulgarca öğrenilmesi zorunludur (Triska 1968: 163) -vurgu eklenmiştir- cümlelerini içermektedir. Topluluk kontrolü altında tutulan özel Türk okulları, 1946'da millileştirilmiş ve Bulgar devlet okulu sisteminin bir parçası haline gelmiştir. Türk okullarının millileştirilmesi, Türk çocuklarının eğitiminin tamamıyla yenilenmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu okullardaki eğitim dilinin Türkçe olarak kalmasına rağmen ulus çapında geliştirilen ideolojik ve ateistlik odaklı tek tip bir ders programı, bu okullarda uygulatılmaya başlanmış ve Bulgarca zorunlu ders olarak gösterilmiştir. Katı devam koşulları, ilk defa, okul çağındaki tüm Türk çocuklarının okula devam etmesi anlamına geliyordu.

Okul çağındaki çocuklara eğitim sağlamak amacıyla, eski okullar yenilenmiş, bazı din okulları laik okullara dönüştürülmüş ve çok sayıda yeni okul yapılmıştır. Bu okullardaki personel ihtiyacını karşılamak amacıyla, Stara Zagora, (Eski Zara) Kırçali, Sofya ve Razgrat Türk öğretmen okulları (pedagoji) ve Sofya Üniversitesi'nde de Türk Filolojisi Bölümü kuruldu. Rusçuk'ta da kızlar için yatılı bir okul açıldı. Birkaç yıl içinde, Türk dil okulları, okula giden Türk öğrenciler ve bu çocuklara eğitim veren öğretmenlerin sayılarında ciddi artışlar meydana gelmiştir. Örnek vermek gerekirse, 1943-44 öğretim yılında, Bulgaristan'daki tüm türlerdeki Türk okullarının sayısı 424, kayıtlı öğrenci sayısı 37,335 ve öğretmen sayısı 871'di. 1949-50 öğretim yılında Türk okullarının sayısı 1,199'a, kayıtlı öğrenci sayısı 105, 376'ya ve öğretmen sayısı da 3,037'ye çıkmıştı (Şimşir, 1988: 155). 1950'lerin ortalarına gelindiğinde, 150,00 Türk öğrencisi Türk dil okullarında kayıtlı bulunmaktaydı (Markov 1971: 70, 72).

Zorunlu eğitimin etkin bir şekilde uygulanması, Türk gençliğinin eğitim durumunda önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Türkler arasındaki okuryazarlık oranı artmış ve ulusal seviyeye yaklaşmıştır. Türk okullarında Bulgarcanın zorunlu ders olması, Türk gençleri arasında iki dili konuşma oranının yükselmesine neden olmuştur. İleriki yaşlardaki Türklerin okuma yazma sorununu ortadan kaldırmak amacıyla özel gece kursları açıldı. Türk Pedagoji Enstitüleri ve Sofya Üniversitesindeki Türk Filolojisi Bölümü, Türk ilkokulları ve ortaokullarının personel ihtiyacını karşılama amacındaydı. Narodna Prosveta Yayınevi'nin Türkçe şubesi, ana dili Türkçe olan Türk yazarların eserlerinin yanı sıra Türkiye'deki "ilerlemeci" yazarların eserlerini ve çeviri eserleri yayınlamaya başladı. Bölgesel Türk tiyatroları kuruldu ve yerel seviyede amatör halk gruplarının sayısı arttırıldı. Bu laik kültür kurumları, Türk toplumundaki dini liderlerin yerini alan ve ana dili Türkçe olan bir Türk akademisyen kadrosunu eğitmiş ve Türklerin, özellikle de genç olanlarının arasında laik bir kimliğin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Kısa bir süre için Bulgaristan'daki Türk kültürü gerçek bir Rönesans devri yaşamıştır.

Bununla beraber, hükümetin Türkler arasında dini etnik kimlikten sosyalist Bulgar ulusu kimliğine geçiş olacağı yolundaki beklentileri gerçekleşmemiştir. Sosyalizm şemsiyesi altında, ülkedeki farklı etnik grupların, aynı dil, edebiyat, sanat, kültür ve geleneklerini paylaşan tek bir sosyalist ulusa dönüşeceği beklentisi Türk etnik kimliğinin devam etmesiyle boşa çıkmıştır.

1950'lerin son yıllarının başlangıcında, Türk azınlığına tanınan haklar engellenmeye başlandı.[\[6\]](#) Türkçe dil eğitimi, dereceli olarak ortadan kaldırıldı ve Türk çocukları, Bulgar

okul sistemiyle bütünleştirildi. 1959 ve 1970 yılları arasında, Türkçe, ağırlıklı olarak Türklerin bulunduğu okullarda, tamamıyla kaldırılmadan önce, seçmeli ders olarak kalmıştı. Türk Öğretmen Enstitüleri kapatıldı. Sofya Üniversitesi'ndeki Türk Filolojisi Bölümü'nün yerini Arap Çalışmaları Bölümü aldı. Bölgesel Türk tiyatroları kapatıldı. Hemen hemen tüm Türk köylerinde bulunan amatör halk grupları artık Türkçe gösteri yapamaz hale geldiler. Türk dili eğitiminin ortadan kaldırılması, hükümetin ana dili Türkçe olan yazarlar tarafından kullanılan edebi Türkçeyi, bu yazarları Türkçe kelimeler yerine birçok Bulgarca veya Rusça kelimeler kullanmalarını şart koşma yoluyla zayıflatma çabalarıyla aynı zamana rastlamıştı. Bu amaçla, Türkçe kelimeler ve bunların Rusça veya Bulgarca karşılıklarını içeren geniş bir liste yazarlar ve editörler tarafından kullanılmak üzere bir rehber olarak hazırlandı. Yasaklanmış Türkçe kelimelerle eserlerini sunan yazarların eserleri yayınlanmamakta veya büyük ölçüde sansüre uğramakta ve yazarlar ikaz edilmekteydi (Çavus 1988: 67). 1969'dan sonra Narodna Prosveta Basımevi faaliyetlerine son verdi. [7] Tüm Türkçe kitaplar, hatta Bulgaristan'da yayınlanan Türkçe kitaplar bile kütüphane ve kitapçıların raflarından alınmakta ve kişilerin şahsi kütüphanelerinde de el konulmaktaydı. Türkçe kitapları elde bulundurmamak bir suç haline gelmişti. Türkçe radyo yayınları sona ermişti. Kalan az sayıdaki Türkçe gazete de sadece Bulgarca yayın yapmaya geçecekleri 1985'lerin başına kadar her iki dilde yayın yapmaya başladı. Yine, kısıtlı ölçüde kullanılan Türkçe 1991-92 öğretim yılının ikinci yarısına kadar belediye okullarında kullanılmayacaktı.

Çoğu Çingene Müslüman ve Pomak anne babalar gibi, Tatar anne babalar da çocuklarını, Türk dil okulları Bulgar okullarıyla birleşene dek, bu okullara göndermekteydi. Bu durumun sonucu olarak da önemli sayıda Tatar, Çingene Müslüman ve Pomak dilsel, sosyal ve kültürel olarak Türk nüfusuna asimile olmuştu. Nisan 1962'de Politbüro "Muhammed Dinine Mensup Çingene, Tatar, ve Bulgarların Kendilerini Türk Kimliğiyle Özdeşleştirilmesine Karşı Alınacak Önlemleri" onayladı ve bu topluluklar arasında Bulgar kimliğinin oluşmasını destekleyecek adımlar öne sürdü. Politbüro, "Türk dini ve şoven propagandası ve bu propagandanın pan-Türk ve pan-İslam amaç ve özelemlerine karşı yürütülecek sistematik bir ideolojik ve politik mücadele" çağrısında bulundu (Helsinki Watch 1991: 71). Bu konudaki belli başlı tavsiyeler, nüfus dairelerinde çalışan insanlara yönelik olarak verilmiş, din ve kişisel isimlerin uyruk için bir kriter olmadığını belirten ve farklı iki millete mensup iki kişi arasında yapılan evliliğin bu evlilikten olan çocukların uyruğunun değişmesine neden olmadığına açıklık getirilmesini belirten ayrıntılı talimatları içermekteydi. Böyle çiftlerin çocukları tamamıyla gönüllü olarak ve anne babalarının açık izinleriyle Bulgar olarak nüfusa geçirilebilirdi. Bulgar kökenli olmayan vatandaşlar, mahkeme izni veya yazılı bir başvuruya gerek duymaksızın basitleştirilmiş bir prosedür yoluyla isimlerini değiştirebilecekleri ve kendilerini ve ailelerini, Bulgar olarak nüfusa kaydettirebilecekleri konusunda bilgilendirilmeliydi. Daha da önemlisi, Türkler, Tatarlar, Pomaklar ve Çingene Müslümanlar arasındaki etkileşimi en aza indirmek için adımlar atılmalıydı.

Eğitim ve Kültür Bakanlığı ve bölgesel halk konseyleri Türk dilinin Çingeneler, Tatarlar ve Bulgar Müslümanlara öğretilmesini engellemek için önlemler almalıdır. Bu çocuklar Bulgarca eğitim almalıdır. Ağırlıklı olarak Çingene, Tatar ve Bulgar Müslümanların bulunduğu okullara Türk öğretmenlerin atanmasından kaçınılmalıdır. Mümkün olursa, Bulgar Müslüman ve

Çingenelerin Türk çocuklarıyla aynı yurtlarda kalmalarına veya aynı gruplarda çalışmalarına izin verilmemelidir (Helsinki Watch 1991: 72).

Politbüro, ayrıca silahlı kuvvetlerdeki homojen Müslüman iş kitaları uygulamasına son verilmesi tavsiyesinde bulunmuştu. Türk memurlar, yoğun olarak Pomak, Çingene Müslüman ve Tatar nüfusunun bulunduğu köylere atanmamalıydı. Durum ne olursa olsun, Müslüman memurlar Türklerin Türk olmayan Müslümanlarla yakın ilişkileri lehinde propaganda yapmaktan kaçınacaktı. Bu önlemlere gönüllü olarak uyulacağı yolundaki beklentiler boşa çıkmıştı. 1960'larda hükümetin bu eğilimi tersine çevirme girişimi; başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Çünkü hükümetin Türkleştirmeye karşı öne sürdüğü alternatif Bulgarlaştırma olmuştu. Daha da fazlası, hükümetin ayrı ayrı olarak Tatar, Çingene veya Pomak kültür kurumlarını desteklemek için hiçbir girişimi bulunmamaktaydı.

1945 ve 1983 Tarihleri Arasında Türk Müslümanlar ve Bulgaristan'daki İslam

1945'ten önce, Bulgaristan ve Türkiye arasında gerçekleştirilen ikili anlaşmaların hükümleri uyarınca, Türk ve diğer Müslümanların kendi dinlerinin gereklerini yerine getirmesine izin verilmekte, hatta bu durum teşvik edilmekteydi. Bulgar liderleri, Türklere kendi dinlerinin gereklerini yerine getirme konusunda izin vermelerinin, Türklerin Bulgar toplumuyla bütünleşmesini engelleyeceğini ve sonunda da Türk toplumunu Bulgaristan'dan ayrılmaya teşvik edeceğini ummuşlardı. 1944'te Bulgaristan'da komünistler iktidara geldiğinde, genel olarak dine karşı ve özellikle İslam'a karşı takındıkları tavırlar birbirleriyle çelişmekteydi. Bu tavırlar teoride liberal fakat uygulamada baskıcı olma niteliğini taşımaktaydı. Din ve vicdan özgürlüğü 1947 Anayasası'nın ayrılmaz bir parçasıydı. Bu özgürlükler 1949'da Ulusal Meclis tarafından kabul edilen ve 1971 Anayasası'nda da korunan Dinsel Mezhepler Kanunu'nda toplanmıştı. Bununla beraber, uygulamada tüm dini tezahürler devlet karşıtı veya burjuvaya ait dinsel propaganda olarak yorumlanmaktaydı. Bu durum özellikle Ortodoks olmayan inananlar, özellikle de Müslümanlar için geçerliydi. Başlangıçtan beri Komünist Parti ideolojistleri, dini komünizme rakip bir ideoloji olarak görmüşler ve onu sosyalist bir ideolojiyle bertaraf etme yollarını aramışlardı. İslam birkaç nedenden dolayı özel hedef niteliğindediydi. Bulgaristan'a, Bulgar nüfusuna bu dini zorla empoze ettiği söylenen Osmanlılar tarafından getirilmiş yabancı bir dindi. İslam ayrıca Türklerin Bulgar toplumuyla bütünleşmesini engelleyen ciddi bir engel olarak görülmekteydi. Türklerin Bulgar devletine karşı duyduğu sadakatten şüphe edilmekte ve Türkler arasında Müslüman kimliğinin devam ettirilmesi, Bulgar toplumuna yönelik bir tehlike olarak görülmekteydi. Bundan dolayı hükümet yetkilileri, "Türk ve Müslüman nüfus arasındaki dini yakınlığı ve bu toplumların günlük hayatında ve İslam adetlerindeki geleneksel unsurları ortadan kaldırmak için ortak bir girişim" üstlendi (Simsir 1988: 65). Bu girişimler, Bulgaristan'daki Türk toplumunun mali ve örgütsel altyapısını ortadan kaldırmayı kapsamaktaydı. Müslüman toplumun mali temeli, dini kurumlara (vakıflar) konulmasıyla ortadan kaldırıldı. Toplumun kurumsal temeli ise, Şumnu'da bulunan Medresetün Nüvvab'ıda kapsayan İslam okullarının 1947'de kapanmasıyla yıkıldı.^[8] İslam okullarının kapatılması, ülkede Müslümanlara hizmet edecek dini kadroları eğitecek hiçbir kurumun kalmadığı anlamına gelmekteydi. Müslüman toplumunun kurumsal temeli, Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Nisan 1956 tarihli toplantısında aldığı kararlarla daha fazla yıkıma uğramıştır. 1958 tarihli "Türk

Nüfusunda Çalışma Tezleri”, ülkedeki Türkler ve diğer Müslümanlar arasındaki İslam dini ifadelerinin tüm çeşitlerine karşı mücadele etmede liderlik edecek genç ve kendini bu işe adanmış politik kadroların eğitilmesi için planlar ortaya koymuştur.

Hükümetin İslam karşıtı direktiflerinin bir sonucu da, kısa süre içinde, Türk ve Pomak toplumlarına hizmet eden hocaların (din öğretmenleri, din liderleri, topluluk liderleri) sayısındaki belirgin düşüş olmuştur. İstatistikler bu girişimin başarıyla sonuçlandığını göstermektedir. 1944’te, Bulgaristan’daki Türk ve Müslüman toplumlarına hizmet eden 16,000 Müslüman din adamı bulunmaktaydı. 1950’lerin ortalarına gelindiğinde, bu görevlilerin sayısı önemli ölçüde azalmıştı. Mizov’a göre (1965: 195), 1956’da Türk nüfusunda çalışan 2,393 hoca bulunmakta ve 170 Türke 1 hoca düşmekte, Pomak nüfusunda ise 322 hoca bulunmakta ve 430 Pomaka bir hoca düşmekteydi. Hükümetin yeni politikasının uygulanmaya başlamasının üzerinden 3 yıl geçtikten sonra, 1961’de, Türk nüfusuna hizmet eden hocaların sayısı 557,462’ye düşmüş, 1,397 Türke 1 hoca, Pomak nüfusunda 95 hoca ve 1,459 Pomaka 1 hoca düşer hale gelmişti. Kalan hocaların okullarda özel olarak din konusunda bilgi vermeleri yasaklanmıştı. İlerleyen yıllarda bu hocaların topluluklar içindeki rolü, öğretmenlik ve topluluk liderliğinden çıkıp namaz liderliği durumuna değişti.

Yoğun olarak yürütülen din karşıtı propaganda, İslam uygulamalarının fiili olarak yasaklanmasıyla beraber gerçekleşmişti. Kuran’ın ve diğer dini konuların öğretilmesi 1952’de tamamıyla ortadan kaldırıldı. 1960’lar ve özellikle de 1970’ler ve 1980’ler boyunca, yetkililer İslam karşıtı propagandalarını yoğunlaştırmış ve giderek daha artan bir ölçüde İslam âdetlerinin kesin olarak yasaklanması yoluna başvurmuştur. Mayıs 1978’de Bakanlar Kurulu, geleneksel âdet ve tatillerin yerini alacak “sosyalist âdet ve tatillerden oluşan zorunlu bir sistem” oluşturulduğunu açıkladı. Bu tarihten sonra, sadece resmi şartlara uyan âdet ve tatiller uygulanabilecekti (Helsinki Watch 1991: 12). Ramazan ayı boyunca oruç tutmak bırakıldı. Yetkililer, oruç tutmanın hastalıklara karşı bağışıklık düzeyini düşürdüğünü ve ekonomik olarak da zararlı olduğunu özellikle de oruç tutmanın ekin ve hasat zamanlarına rastladığında, işçilerin güçlerini tam olarak kullanmalarını engellediğini öne sürmekteydiler. Kurban Bayramı’nda hayvanların kurban edilmesine benzer nedenlerle karşı çıkılmaktaydı. Gömmeden önce ölülerin bedenlerinin yıkanması ve Müslüman mezarlarında ölülerin enterne edilmesi yasaklandı. Yeni sosyalist cenaze adetine göre, Türkler ve diğer Müslümanlar, ölülerini Bulgar mezarlarına gömeceklerdi.

Sosyalist adetlerin takip edilip edilmediğini ve “uygun duaların” sadece Bulgarca olarak yapıldığını kontrol etmek amacıyla Müslüman cenazelerinde Komünist Parti yetkilileri bulunacaktı. Müslüman mezarlıklarındaki mermer taşlar üzerindeki Türkçe veya Arapça yazıların yüzeyine zarar verilmekte veya bu yazılar tahrip edilmekteydi.^[9] Sünnet âdeti, barbarca gösterilip pagan ayini yasaklanmıştı. Küçük çocuklarının sünnet edilmesine izin veren anne babalarla, bu işi gerçekleştiren kişilerin tutuklanması ve 2 yıldan 5 yıla değişen bir zaman dilimi içinde hapis yatması zorunluluğu konulmuştu. Küçük Türk erkek çocukları, sünnet olup olmadıkları kontrol edilmek amacıyla ara ara tutuklanmaktaydı. Yeni doğan erkek çocukların anne babaları, daha doğumevindeyken çocuklarını sünnet ettirmeyeceklerini belirten bir belge imzalamak durumunda bırakılıyordu. Geleneksel düğün

törenleri artık yapılamamaktaydı. Düğünlerde, misafirlerin Türkçe şarkılar söylemesine ve Türk dansı yapmalarına izin verilmemekteydi. Türk kadınlarının geleneksel kıyafetler giymesi yasaklandı.[\[10\]](#)

Tüm bu önlemler, İslam'ın Bulgaristan'daki uzun vadedeki varlığını tehdit etmekteydi. 1980'lerde İslam ülkelerini tanıyan ve Bulgaristan'ı ziyaret eden biri Türk köylerinin mimari yapısında meydana gelen değişikliklerle şaşkına döner hale gelmişti. Türk ve diğer Müslümanların Bulgaristan'da 600 yıldan daha fazla bir süredir yaşadıklarını tahmin bile etmek çok zor hale gelmişti. Geleneksel olarak, Türk köyleri ve Bulgaristan'daki kasabalardaki Türk mahalleleri caminin etrafında düzenlenmekte ve camiyle özdeşleşmiş durumdaydı. Müslümanlar için cami, sadece ibadet yeri değildi. Aynı zamanda doğum, sünnet, evlilik ve ölüm gibi Müslüman hayatına ait temel olaylara ait âdetlerin odağı ve topluluğun yaşlılarının önemli işleri konuşmak için toplandığı bir yer olma görevini yürütmekteydi. Söz konusu dönemde, çoğu cami ibadete kapandı ve enkaz haline geldi. Diğerleri müze, ambar, dükkan ve restoran gibi yerlere dönüştürülerek alternatif kullanımlarda değerlendirildi. Çoğu caminin minaresi, camilerin tanınmasını engellemek için aşağı indirilmiştir. Minarelerin üstünden İslam'ın sembolü olan hilal ve yıldız kaldırıldı. 1980'lerin başına gelindiğinde, Bulgaristan'da işler durumda olan camilerin sayısı önemli ölçüde azalmıştı. Tüm bu İslam karşıtı faaliyetler, İslam'ın Türk ve diğer Müslümanların Bulgar toplumuyla bütünleşmesi yolunda ciddi bir engel teşkil ettiği savıyla meşrulaştırılmaktaydı. Daha da fazlası, İslami inançlar ve uygulamalar basında geri kalmışlık ve batıl inanç göstergesi; çağdışı ve modernlik karşıtı; dini fanatizmi savunan ve benzeri özelliklere sahip unsurlar olarak ele alınmaktaydı. Türk köylerinin mimari görüntüsünden çoğu camilerin silinmesi, topluluk faaliyetinin ve dayanışmasının önemli bir odak noktasını ortadan kaldırmıştır.[\[11\]](#)

Bulgar akademisyenleri, dönemsel olarak hükümetin din karşıtı faaliyetlerinin Bulgar vatandaşların dine karşı takındıkları tavırlar üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla ideolojik kontrollü araştırmalar yürütmüşlerdir. Bu araştırmalar, dindar olmayı devam ettiren grupları belirleme ve bu gruplar arasında daha geniş bir ölçüde ideolojik çalışma yürütülmesi amacını taşımaktaydı. 1962, 1967 ve 1973'te yetişkin Bulgar nüfusu arasındaki dine karşı takınılan tavırları öğrenmek amacıyla 3 araştırma yapılmıştır (Aliev 1980). Bu araştırmalar dindarlık ve meslek, ikametgah, eğitim, cinsiyet ve yaş arasında güçlü bir bağlantı olduğunu saptamıştır. Örnek vermek gerekirse, mavi yakalı mesleklerde çalışan Türklerin beyaz yakalı mesleklerde çalışan Türklere göre; kırsal alanlarda yaşayanların şehirde yaşayanlara göre; sadece ilkokul eğitimi almışların daha fazla eğitim almış olanlara göre; kadınların erkeklere göre; ileriki yaşlardakilerin gençlere göre daha dindar olduğu görülmüştür (Aliev 1980: 46-47). Dindarlığın bir boyutu insanların dini görevlerini yerine getirme ölçüsüdür. Müslümanlar için, günlük olarak kılınan namaz böyle bir işlemde kullanılabilir bir ölçüdür. Araştırma sonuçları, her gün dua edenlerin veya cuma namazlarına giden Türklerin sayısında kesin bir düşüş olduğunu göstermektedir. 1946'da tüm Türk yetişkinleri her gün namaz kılmaktayken, 1956'ya gelindiğinde sadece %56.5 oranında yetişkinin her gün namaz kıldığı saptanmıştır. Bu oran 1967'de %32.2'ye ve 1973'te %9.1'e düşmüştür. Bu duruma benzer olarak, 1946'da cuma namazlarına katılım

%100 iken 1973'te bu oran %15'in altına düşmüştür (Aliev 1980: 55). Bu araştırmalar hükümet için endişe verici dindar davranış biçimlerini de ortaya koymuştur.

Örnek vermek gerekirse, Türklerin neredeyse %90'ı ahiretten sonra yaşama inanmaktaydı. Türkler ayrıca, ruhun cennete gitmesi için düzgün bir şekilde gömülmesi gerektiğine inanmaktaydı. 1962'de gömülen Türklerin %90'ından fazlası, geleneksel cenaze âdetlerini bilen uzman kişiler tarafından defnedilmişti. 1962'de, yetkililer, geleneksel âdetlerin yerini alması amacıyla, yeni sosyalist cenaze âdetleri ortaya koydu. 1978'de bu yeni âdetler zorunlu hale getirildi ve zorla uygulatılmaya başlandı. İslam uygulamaları üzerindeki kısıtlamalar ve yasaklamalar 1990'a kadar yürürlükte kalacaktı.

Komünist dönem boyunca, propaganda amaçları için, baş müftü, bölge müftüsü ve mahalle imamlarını kapsayan örgütsel bir altyapı kurulmuştu. Sofya'daki merkezde çalışan bir baş müftü ve Aytos, Kircali, Filibe, Razgirat, Şumnu ve Tolbuhin merkezlerinde çalışan 6 bölge müftüsü bulunmaktaydı.[\[12\]](#) Bununla birlikte bu kişiler bu görevlerine aldıkları dini eğitimden dolayı değil Komünist Partisi'ne karşı duydukları sadakatten ve Parti emirlerini yerine getirmede istekli davrandıkları için atanmıştı.[\[13\]](#)

Laikleşme, Türklerin dinlerinin gereklerini yerine getirme kapasitelerini etkileyip dini inançların özellikle de gençler arasında etkisini kaybetmesine neden olmuştur. Yine de din önemini, özellikle de ileriki yaşlardaki Türkler arasında korumaya devam etmiştir. Dini kurallara uyma konusunda 1970'lerde yapılan araştırmalar, dini kurallara uymanın Türkler arasında Bulgarlara göre iki kat daha güçlü bir şekilde geliştiğini ortaya koymuştur. Çoğu dini faaliyetlerin tamamıyla yasaklanmasından sonra bile, Türkler ve diğer Müslümanlar, kendilerini ve ailelerini ciddi riskler altına sokarak bayramlarını gizli bir şekilde kutlamaya ve cenaze törenlerini geleneksel şekilde yapmaya devam etmişlerdir.

Sonuç

Komünizm yönetimi altında, Bulgaristan'ın kültürel ve mimari görüntüsünden İslam'ın varlığının izlerini silmek için çabalarda bulunulmuştur. Türklerin ve Bulgar Müslümanların dini kimliklerine yöneltilen saldırılar, 1944'te komünistler iktidara geldiğinde başlamış ve 1960'larda yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşma 1970'lerde ve 1980'lerde önemli dini uygulamaların kesin olarak yasaklanmasına neden olmuştur. 500 yıllık Osmanlı iktidarının mimari izleri niteliğindeki camiler ve diğer dini binalar özel hedefler haline gelmiştir. Bu yerler, kapatılıp ihmal edilmiş, enkaz haline gelmiş, alternatif kullanımlarda değerlendirilmeye başlanmış ve çoğu tahrip edilmiştir. 1980'lerin başına gelindiğinde hizmet veren camilerin sayısında büyük ölçüde azalma gerçekleşmiştir.

Türk etnik kimliğine yürütülen saldırılar, aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Zor yoluyla yürütülen asimilasyon politikasının devlet politikası olarak kabul edilmesinden önce birkaç strateji denenmiş fakat başarısızlığa uğranılmıştır. Bu stratejiler, Türk kimliğinin yerinin uluslar üstü komünist kimliğiyle değiştirilme girişimlerinden, Türklerin sosyalist Bulgar ulusuna entegre edilmesine ve son olarak da Türk kimliğinin Bulgar kimliğiyle değiştirilmesi çabalarına kadar uzanmıştır. Asimilasyonun devlet politikası olarak kabul edilmesi,

“Türklerin etnik Bulgar olduklarının öne sürülmesini mümkün kılmak için Bulgaristan ulusunun sistematik olarak yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir” (Dimitrov 2000: 4).

Bu koleksiyonun başka bir bölümünde de anlatıldığı gibi, Zhivkov rejiminin etnik Türklere Bulgar kimliğini empoze etme amacıyla yürüttüğü politikalar başarısızlığa uğrayacak ve 1989’dan sonra tersine çevrilecekti. Bulgaristan’daki Türkler komünist yönetim süresince ellerinden alınan sivil ve kültürel hakların çoğunu yeniden talep edecekti. Türk halkı bu olaylardan ve sıkıntılardan daha güçlü, birbirine daha fazla kenetlenmiş ve Türklüklerinden daha fazla gururlanır halde fakat devlet gücünün kendi tarihlerinin ve miraslarının ellerinden alınması için keyfi olarak kullanılabileceği gerçeğiyle sarsılmış olarak çıkacaktı.

Prof. Dr. Ali EMİNOV

Wayne State College Sosyal Bilimler Bölümü / A.B.D.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 20 Sayfa: 377-384

[status draft]
[nogallery]
[geotag on]
[publicize off|twitter|facebook]
[category istihbarat]
[tags YURTDIŞI TÜRKLERİ DOSYASI, BULGARİSTAN, TÜRKLER]